

**ВАРНЕНСКИ СВОБОДЕН УНИВЕРСИТЕТ
«ЧЕРНОРИЗЕЦ ХРАБЪР»
ЮРИДИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ
КАТЕДРА «ПУБЛИЧНОПРАВНИ НАУКИ»**

НАРГИЗ БАЙРАМОВНА ГАХАРМАНОВА

**ПРИЛОЖЕНИЕ НА ПРИНЦИПА ЗА РАЗДЕЛЕНИЕ НА
ВЛАСТИТЕ В СТРАНИТЕ ОТ ОБЩНОСТТА НА
НЕЗАВИСИМИТЕ ДЪРЖАВИ**

АВТОРЕФЕРАТ
на дисертационен труд за придобиване на ОНС «доктор»,
професионално направление 3.6. «Право»,
докторска програма
«Теория на държавата и правото.
Политически и правни учения»

Научен ръководител:
проф. д-р Стефка Наумова

Варна, 2026

**ВАРНЕНСКИ СВОБОДЕН УНИВЕРСИТЕТ
«ЧЕРНОРИЗЕЦ ХРАБЪР»
ЮРИДИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ
КАТЕДРА «ПУБЛИЧНОПРАВНИ НАУКИ»**

НАРГИЗ БАЙРАМОВНА ГАХАРМАНОВА

**ПРИЛОЖЕНИЕ НА ПРИНЦИПА ЗА РАЗДЕЛЕНИЕ НА
ВЛАСТИТЕ В СТРАНИТЕ ОТ ОБЩНОСТТА НА
НЕЗАВИСИМИТЕ ДЪРЖАВИ**

АВТОРЕФЕРАТ
на дисертационен труд за придобиване на ОНС «доктор»,
професионално направление 3.6. «Право»,
докторска програма
«Теория на държавата и правото.
Политически и правни учения»

**Научен ръководител:
проф. д-р Стефка Наумова**

**Рецензенти:
доц. д-р Емилия Сидерова
проф. д.н. Мария Кънева**

Варна, 2026

Дисертационният труд е обсъден на заседание на катедрения съвет на катедра «Публичноправни науки» към Юридическия факултет на ВСУ «Черноризец Храбър» и насочен към защита пред научно жури.

Дисертационният труд е в обем от 186 страници и се състои от увод, три глави, заключение, списък на използваната литература. Съдържанието на всяка глава е разпределено в отделни параграфи, като в края на всяка глава са формулирани изводи. Списъкът на използваните литературни източници съдържа 140 заглавия на български, руски и английски език.

Авторът на дисертационния труд е докторант на самостоятелна подготовка в катедра «Публичноправни науки» при Юридическия факултет на ВСУ «Черноризец Храбър».

Публичната защита на дисертационния труд ще се проведе на заседание на научното жури на 17 април от 13:30 ч. в заседателната зала на ВСУ «Черноризец Храбър». Материалите за защита са на разположение при секретаря на катедра «Публичноправни науки» при Юридическия факултет на ВСУ «Черноризец Храбър», както и на сайта на университета www.vfu.bg, раздел «Докторанти».

І.ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУДА

УВОД

В условията на преход към пазарни отношения държавата се превръща в основен регулатор на икономическите, социалните и политическите реформи.

В резултат на разпада на СССР и постигането на независимост от Общността на независимите държави(ОНД), въпросът за водещата роля на държавата значително се разширява.

Принципът за разделение на властите е един от основните принципи на демократичната и правова държава в страните от ОНД, чието формулиране е предвидено в техните Конституции. Механизмът на неговото формиране се определя от обема на задачите и функциите на държавата. В изграждането и дейността на държавния механизъм, състоящ се от държавния апарат и специализираните държавни органи, особено важна роля изпълнява принципът за разделение на държавната власт.

Актуалност на дисертационния труд. Актуалността на темата се обуславя от това, че в дисертационния труд се изследва проблемът за реализацията и прилагането на принципа за разделение на държавната власт в страните от ОНД. Принципът за разделение на властите има своя история на възникване, развитие и съвременно признаване и прилагане в практиката на държавно-правното строителство.

Управлението на обществото и регулирането на обществените отношения се осъществява чрез огромно многообразие от функции на държавата – икономически, политически, финансови, социални, културни, правозащитни, екологични, отбранителни и т.н., както и функции в областта на международното сътрудничество.

Същността на съвременния принцип за разделение на властите се изразява в това, че той е насочен към обезпечаването отстрана на държавните органи, носители на законодателната, изпълнителната и съдебната власт, на качествено, ефективно

и стабилно изпълнение на основната роля и предназначение на държавата в обществото, а именно – реализация на нейните вътрешни и външни задачи и функции с помощта на държавните механизми на действие.

Принципът за разделение на властите е основополагащ принцип на изграждането на системата от органи на власт в демократичната държава и разграничаването на техните компетенции. Основният Закон на Република Казахстан – Конституцията, в чл.3, ал 4 закрепва принципа за разделение на властта като основополагащ в изграждането и функционирането на органите на държавната власт.

Възникването на принципа за разделение на властите е свързано с епохата на буржоазните революции. Но практиката на марксизма-ленинизма и практиката на държавното управление в страните от социалистическия блок отричат необходимостта от този принцип. Едва след създаването на суверенни и независими държави в постсъветското пространство този принцип е официално признат и конституционно закрепен в страните от ОНД, в т.ч. и в Република Казахстан.

Това е безспорно доказателство, че работата има актуално и иновативно значение, както и за необходимостта от научно преосмисляне на теоретичните и практическите аспекти на устройството на държавата и обществото, в което един от базовите принципи за изграждането на правова и демократична държава е принципът за разделение на властите – законодателна, изпълнителна и съдебна.

По този начин, според автора, чрез избора на тази тема могат да бъдат отчетени както теоретичните изводи, така и практическият опит по въпросите за разделение на властите, които са намерили място в живота на различни държави.

В същото време темата има особено голямо научно-практическо и познавателно-практическо значение от гледна точка на изучаването на въпросите на теорията и практиката на прилагане на принципа за разделение на властите в страните от ОНД.

Специално място в работата е отделено на изясняването на въпросите на взаимодействието между различните власти, системата на техния взаимен контрол или противопоставяне чрез анализ на практиката на дейността на централните органи на държавната власт, както и органите на местното самоуправление и самоуправление.

Обект на изследване. Обект на изследване в дисертацията е историческото възникване и развитие на теорията за разделението на властите, неговото конституционно закрепване и практическата му реализация в упражняването на държавната власт в страните от ОНД.

Предмет на изследване са обществените отношения по осъществяване на функциите на съвременната държава чрез поэтапно реформиране на системата на органите на държавна власт, преразпределението на съответните правомощия, възплъщението и реализацията при изграждането на държавно управление на основния принцип на демократичната и правова държава – принципът за разделение на властите.

Проблем на изследването. Научна новост на дисертационния труд. Основната научно-познавателна новост на изследването се изразява в това, че в него се изясняват основните етапи на историческото възникване и развитие на теорията за разделение на властите.

В работата също така подробно е изследван проблемът за възникването, развитието и прилагането на теорията за разделението на властите в правната система на съвременен Казахстан и страните от ОНД.

Освен това, измененията в политическата и икономическата система на страните-участнички в ОНД, както и интеграционните връзки между страните от тази общност, според автора, не е достатъчно изследван в съвременната правна наука. Всичко това обуславя осъществяването в дисертационния труд на комплексен правен анализ на един от основните конституционни принципи, а именно – принципът за разделение на властите в тези държави.

Тезис-изложение. Основните въпроси и изводи в дисертацията са изложени в съответните глави и параграфи. Тяхното главно съдържани се свежда до следните **базисни положения, които са предмет на защита:**

1. Теорията за разделение на властите в историята на политико-правната мисъл;

2. Утвърждаване на принципа за разделение на властите в Казахстан;

3. Взаимодействие между титулярите на държавната власт в страните от ОНД.

Цел и задачи на дисертационния труд. Основната цел на настоящия дисертационен труд е изследването и разкриването както на понятието, така и на същността и съдържанието на държавната власт, необходимостта от разделение на властта, а също така – провеждането на комплексен сравнително-правен анализ на взаимодействието между титулярите на държавната власт и системата на взаимодействие между тях в страните от ОНД.

На базата на поставената цел, в дисертацията се поставят следните изследователски задачи:

1. Да се разгледат основните исторически етапи на възникването и развитието на теорията за разделения на властите.

2. Да се изясни процесът на законодателното признаване и закрепване на принципа за разделения на властите в страните от ОНД.

3. Да се анализира системата, както и взаимодействието между титулярите на държавната власт в страните от ОНД.

Методология и методика на научното изследване. Целите на дисертационния труд предполагат използването на следните методи:

1. Документален метод. За постигане на целите на научния труд е направен всеобхватен анализ на доктрината относно разделения на властите, еволюцията на правната уредба на взаимоотношенията между титулярите на различните видове власти – законодателна, изпълнителна и съдебна, очертана е и практиката

по прилагане на принципа в общия дискурс на истинност и плурализъм на познанието;

2. Логически метод. Анализ и синтез, индукция и дедукция, аналогия, изследователски хипотези;

3. Правно-догматичен метод. Чрез него в изследването са разгледани и анализирани редица становища относно разделението на властите, поддържани и прилагани в сферата на публичното право и други отрасли на правната доктрина;

4. Критико-аналитичен метод. Представена е цялостна оценка на законодателството на Казахстан;

5. Сравнително-правен метод. Дадена е много обширна оценка на законодателството на страните от ОНД относно прилагането на принципа за разделение на властите;

6. Исторически метод. Чрез него е направен исторически анализ на развитието и утвърждаването на принципа за разделение на властите на страните от ОНД и отклоненията от този принцип в условията на икономически и други конфликти; Подходът към използването на този метод е класически, тъй като исторически преглед на развитието на доктрината е даден в първата част на труда.

II. ОБЕМ И СТРУКТУРА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Дисертационният труд е в обем от 181 страници и е структуриран във въведение, три глави и заключение. Списъкът на използваната литература включва 210 заглавия на български, руски и английски език и интернет източници.

СЪДЪРЖАНИЕ

ВЪВЕДЕНИЕ

ГЛАВА 1. СЪЩНОСТ И ПРЕДНАЗНАЧЕНИЕ НА ДЪРЖАВНАТА ВЛАСТ

1.1 Понятие за държавна власт.

1.2 Съдържание и предназначение на държавната власт.

1.3 Необходимост от разделение на държавната власт и нейното значение за ефективното осъществяване на функциите на държавата.

ГЛАВА 2. ВЪЗНИКВАНЕ И ФОРМИРАНЕ НА ТЕОРИЯТА ЗА РАЗДЕЛЕНИЕТО НА ДЪРЖАВНАТА ВЛАСТ В ИСТОРИЯТА НА ПОЛИТИКО-ПРАПРАВНАТА МИСЪЛ

2.1 Исторически предпоставки за възникването и формирането на теорията за разделение на държавната власт.

2.2 Разделението на властите като форма на организация на държавната власт.

2.3 Възникване и формиране на законодателството относно утвърждаването на принципа за разделение на властите в Република Казахстан.

ГЛАВА 3. ВЪПЛЪЩЕНИЕ НА ПРИНЦИПА ЗА РАЗДЕЛЕНИЕ НА ВЛАСТИТЕ В ДЪРЖАВНОТО СТРОИТЕЛСТВО НА СТРАНИТЕ ОТ ОНД

3.1 Конституционно закрепване на принципа за разделение на държавната власт в страните от ОНД.

3.2 Взаимодействие между титулярите на държавната власт в страните от ОНД.

3.3 Въпроси на вертикалното разделение на държавната власт. Съчетание между централизация и децентрализация на компетенциите на държавните органи.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

СПИСЪК НА ИЗПОЛЗВАНАТА ЛИТЕРАТУРА

III. КРАТКО ИЗЛОЖЕНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Във **Въведението** е обоснована актуалността на темата на дисертационния труд, както и изборът ѝ в контекста на важността и практическото прилагане на принципа за разделение на властите; определени са обектът и предметът на изследването; формулирана е изследователската теза; определена е целта на изследването и са очертани изследователските задачи за решаване на проблема, обосновани са ограниченията на изследователската проблематика, както и на използвания изследователски инструментариум (методология на изследването) и публичното представяне на основните резултати на дисертационния труд.

Първа глава *«Същност и предназначение на държавната власт»* се състои от три параграфа и е посветена на следните въпроси: осмислянето на понятията «държавна власт» и «политическа власт», както и съотношението между тях; разглеждане на теоретико-методологическите аспекти на съдържанието и предназначението на държавната власт; аргументиране на необходимостта от разделение на единната държавна власт на законодателна, изпълнителна и съдебна и тяхната роля в ефективното изпълнение на функциите на държавата.

В параграф първи *«Понятие за държавна власт»* са анализирани различните подходи, прилагани в определянето на понятието «държавна власт» като се набляга на това, че държавната власт това е разновидност на социалната власт, възникваща в държавно-правните институции и предназначена за организация и управление на обществото. Държавната власт се осъществява чрез държавните органи в съответствие с тяхната правна регламентация.

Изучаването на въпросите, свързани с понятието, същността и съдържанието на държавната власт, се основава на изясняване на същността на държавната власт, съдържащо се в трудовете на множество мислители както от миналото, така и от настоящето. Това е така защото въпроси от рода на следните: кога и в какво общество се е появила държавната власт, на кого принадлежи тя в държавата, какви функции изпълнява и т.н, винаги е интересувал

великите умове на човечеството. Следва преди всичко да се отбележи, че сред теоретичните проблеми, посветени на държавната власт в научната литература, могат да се открият следните: понятие за социална и за държавна власт, специфика и предназначени на държавната власт, връзка между понятията «държавна власт» и «политическа власт»; субекти и обекти на държавната власт, властови отношения; методи за упражняване на държавна власт; механизъм за упражняване на държавна власт, единство и разделение на държавната власт; легитимност на държавната власт.

В дисертацията е застъпено виждането, че терминът «власт» (както и социалното явление, което той обозначава) съществува от стотици и дори от хиляди години. Наличието на власт във всяко човешко общество е обективна необходимост. Без власт никое общество, съответно никоя държава не могат да функционират нормално. Социалната власт възникваща заедно с човешкото общество, е негов неразделен и необходим атрибут. Тя е най-важният фактор на организацията и реда, средство за самосъхранение на обществото. В исторически план понякога е прието да се разграничават доста разнопорядкови видове власт, като например власт на клана, власт на племето, власт на общността; политическа (държавна) власт; икономическа власт; власт на различни социални общности. В теорията се срещат и понятията родителска власт, църковна власт и т.н.

Редица автори (К.С. Гаджиев например), описвайки историческите и социалните корени на властта, отбелязват, че понятието «власт» намира най-пълнен израз в политическата сфера. Мнозинството изследователи изразяват мнение, че само властта, упражнявана от държавата и нейните институции и длъжностни лица, е политическа и се отличава със съвършенството на вътрешната си организация и степента на подчинение на управляваните. В този смисъл, държавата е основен и единствен носител на политическа власт. Специфична черта на държавната власт е, че тя се упражнява от единна система от специализирани централни (върховни), както и регионални и местни органи, свързани помежду си вертикално и хоризонтално.

Политическата (държавната) власт е особен вид публична власт. Термините «политическа власт» и «държавна власт», както и понятията, които стоят зад тях, са синоними. Политическата власт в най-точния смисъл на думата е държавна власт, т.е. власт, която произлиза от държавата и се осъществява само с нейно (пряко или косвено) участие. Следва да се отбележи, че политическата и държавната власт, макар и да съвпадат в много отношения, не са идентични. Всяка държавна власт е политическа по природа, но не всяка политическа власт е държавна власт. Съдържанието на политическата власт е много по-широко и в този смисъл държавната власт е нейната сърцевина. Както държавната, така и политическата власт имат различен обхват на осъществяване на своите правомощия.

На първо място – обхватът (полето) на действие на държавната власт е самата държава и нейните органи. Властта на държавата се разпростира върху гражданското общество само по отношение на осъществяването на политическата власт. Обхватът (полето) на действие на политическата власт, в противовес на първото, е предимно гражданското общество.

На второ място – разликата между тези видове власт се състои в методите, които се използват за постигане на поставените цели. Субектите на политическата власт не могат да използват пряко метода на държавно-властно въздействие (принуда), присъщ изключително на субектите на държавна власт.

На трето място – те се различават по обхвата на своите правомощия. Само субектите на държавна власт имат право да издават нормативни актове с общозадължителен характер. Само държавната власт има монопол върху принудата с помощта на държавния апарат по отношение на всички членове на обществото. В този контекст държавната власт е най-висшият, най-пълен израз на политическата власт.

В параграф втори *«Съдържание и цел на държавната власт»* се извежда тезата, че основното значение на властта като социално явление е, че тя действа като организиращ и ръководен принцип във всички сфери на човешката дейност. Властта е

необходим атрибут на всяко повече или по-малко организирано общество. Тя се явява като неразделно качество на социалния живот, като фактор на организация, управление и регулиране на социалния организъм. Основната цел на властта е да осъществява управленски цели, да разрешава конфликти и да осъществява разнообразни взаимовръзки в обществото. Историческият опит показва и доказва, че властта е необходим елемент от социалната организация, без който нейната жизнеспособност и функциониране са невъзможни. Властта е призвана да регулира отношенията между хората, от една страна и между тях и обществото и държавно-политическите институции – от друга. Нещо повече, тя е един от основните ресурси на всяка човешка общност. Привлекателността на властта от тази гледна точка се състои във възможността да се влияе върху производството, разпределението и потреблението на почти всички ресурси с помощта на властови лостове. За да се характеризира същността и съдържанието на властта, въпросът за нейните форми и видове е от основно значение. Властта като притежание на суверена (народа) се реализира в различни форми, а това е пряко свързано с разнообразието от общности от хора, които я упражняват. В този смисъл може да се каже, че властта на народа като власт на най-голямата социална общност е публична власт, властта на държавата е политическа, а властта на регионалните териториални единици е местна власт. Според субектите, участващи в упражняването на властта, тя също има разновидности. Така например държавната власт може да съществува под формата на учредителна, на законодателна, на изпълнителна, на съдебна и на контролна власт. В утвърдената социално-политическа практика държавната власт изпълнява три основни функции. Това са:

- а) разработване и приемане на закони (законодателна функция);
- б) изпълнение на закони (изпълнителна функция);
- в) пряко прилагане на закони чрез решаване на конкретни правни казуси в съответствие с установени процесуални форми (съдебна функция).

В дисертацията е отделено специално внимание на разкриването на специфичните свойства на държавната власт – определени характеристики, присъщи на тази власт, т.е. такива характеристики, чието отсъствие прави самото съществуване на държавна власт немислимо. Ръководството на обществото, вземането на управленски решения, способността да се влияе (чрез решения и регулативни методи) върху всички основни сфери на общественения живот с помощта на държавния апарат (системата от държавни органи) са едни от основните характеристики на държавната власт. Друга важна характеристика и основен белег на държавната власт е нейното върховенство сред всички видове власт в обществото. Върховенството означава, ченейните решения, инструкции и изисквания имат най-голямата тежест. Върховенството означава също така, че разпоредбите на държавната власт имат безусловна задължителност, произтичаща от това, че държавният орган, който има право да ги издава е носител на това върховенство. Едно от най-важните свойства, които характеризират държавната власт, е принципът на суверенност. Това е такова свойство, по силата на което тя е независима и автономна от всяка друга държавна при изпълнение на своите функции както в страната, така и в отношенията с други държави. В същото време държавната власт е единна. Единството на държавната власт – това е свойство, означаващо концентрация на държавната власт в ръцете на един субект на властта (определена социална общност), който действа пряко или чрез своите представители. Означава също така и непрекъснатост на държавната власт, т.е. държавното ръководство е единно и неделимо във времето и пространството. Особено важна характеристика на държавната власт е, че тази власт трябва да бъде легитимна, т.е. официално призната. Тази легитимност е израз на признаването ѝ и подкрепата на обществото. Легитимната власт е власт, основана на реално, а не на въображаемо изразяване на народната воля, на действителното съгласие на народа да притежава тази власт, да я признава и подкрепя. Необходимо е да се прави разлика между законност и легитимност на властта. Властта може да бъде законна, т.е. легитимна, формирана на формално правни

основания, но може да бъде нелегитимна, т.е. да не се ползва с признанието и уважението на мнозинството граждани на дадена държава.

В параграф трети на първа глава «Необходимост от разделение на държавната власт и нейното значение за ефективното изпълнение на държавните функции» се посочва, че един от най-важните принципи, на които се основава съвременната демокрация, е системата за разделение на властите, осигуряваща контрол и баланс по отношение на клоновете на властта. Тази позиция се основава на съществуването във всяка държава на определени основни функции, които поради фундаменталните различия в самата им природа, трябва да се реализират самостоятелно. Следователно, държавната власт трябва да бъде разделена на няколко сфери или клона, всеки от които има свои специфични функции. Трите независими, но взаимосвързани клонове на властта (законодателна, изпълнителна и съдебна) са регламентирани на конституционно ниво, което означава, че на най-високо ниво се определя как се формират тези клонове, как взаимодействат помежду си, от какви норми и правила се ръководят в своите действия и т.н.

Държавният глава, парламентът, правителството и съдебната власт имат строго определени права и правомощия. Условието за осигуряване на политическа свобода е установяването на оптимални взаимоотношения между различните клонове и органи на властта. Обосновано е, че без разделение на властите и съответстваща ефективна система от проверки и баланси не може да има правова държава и легитимно законодателство. Пречката за възникването на каквато и да е неограничена власт, необвързана със закон и конституционни принципи, е разпределението на властта между държавните органи по такъв начин, че никой от тях да не притежава пълна държавна власт. Според повечето съвременни теории върховната държавна власт има граници, които няма право да престапва. Такива граници са неотменимите човешки права на живот, свобода и собственост.

Системата за разделение на властите на три основни и равноправни клона – законодателна, изпълнителна и съдебна е гаранция за спазване и реализиране на правата на личността. Именно това разделение е предназначено да предотврати използването на властта с цел да се установи доминиране на един от нейните клонове. Разделението на властите улеснява взаимния контрол върху дейността на държавните органи. Теорията за разделение на властите се определя като система за контрол и баланс. Всеки от клоновете на властта има своя собствена сфера на власт, затворена за другите, но влияеща и върху съседната сфера, доколкото възникват проблеми на съвместно управление. Опитът от формирането на демократични, правови държави свидетелства за целесъобразната необходимост от разделение на властите. На първо място, това разделение позволява ясно да се определят функциите, компетентността и отговорността на всеки клон на властта, на всеки държавен орган, да се осъществява взаимен контрол, да се създаде система от проверки и баланси, която спомага за постигане на единство на действията в публичната администрация и поддържане на динамичен баланс в обществото в процеса на преодоляване на противоречията. На второ място, то позволява да се предотврати злоупотребата с власт, установяването на диктатура, на авторитаризъм и тоталитаризъм. Трето, прилагането на принципа на разделение на властите позволява хармоничното съчетаване на такива противоречиви аспекти на социалния живот като власт и свобода, закон и право, държава и общество, от гледна точка на присъщата ценност на индивида. Не се допуска прекомерно укрепване на една власт за сметка на друга, което, в съчетание с независимостта на съда и изборността на държавните органи, е предназначено да служи като ефективен механизъм за защита на правата и свободите на човека. Независимите една от друга власти са призвани да упражняват взаимен контрол и да предотвратяват концентрацията на власт в ръцете на която и да е от тях.

Разделението на властите и разграничаването на тяхната компетентност в различните страни имат свои специфики. Пълното разграничаване на функциите на законодателната, изпълнителната и

съдебната власт е не само практически невъзможно, но и едва ли е препоръчително или ефективно от гледна точка на публичната администрация и политическата практика. Държавната власт трябва да бъде единна въпреки цялото ѝ разнообразие. Новите постсоциалистически конституции съдържат формулировки, които отчитат съвременните идеи за съвместимостта на единството и разделението на властите. Това е най-ясно изразено в Конституцията на Казахстан от 1995 г. Тя съдържа синтезирана формулировка, която съчетава разпоредбите за единството на държавната власт и разделението на властите с уточнения, свързани с това понятие. Чл. 3, ал. 4, гласи: *«Държавната власт в републиката е единна, упражнява се въз основа на Конституцията и законите в съответствие с принципа на нейното разделение на законодателна, изпълнителна и съдебна власт и взаимодействие между тях чрез система от проверки и баланс.»*

Глава първа завършва с изводи, отнасящи се до съвременните идеи за съвместимостта на идеята за единството и за разделението на властите.

Глава втора *«Формиране на теорията за разделение на държавните власти в историята на политическата и правната мисъл»*, се състои от три параграфа и обхваща въпроси, отнасящи се до генезиса на политическата и правната мисъл за разделение на властите, принципа на разделение на властите като нормативна основа на върховенството на закона, еволюция на формирането на конституционния принцип на структурата на държавната власт – законодателна, изпълнителна и съдебна, в историята на суверенен Казахстан.

Параграф първи, *«История на формирането на теорията за разделение на държавните власти»*, анализира основните етапи от възникването, развитието и формирането на различни философски, политически и правни учения за разделението на властите. Набляга се на факта, че в съдържателен смисъл редица идеи за разделение на властите и правова държавност са се появили още в древния свят, а теоретично разработените концепции за разделение на властите са формулирани в контекста на прехода от

феодализъм към капитализъм и възникването на нова социално-политическа система. Исторически това се осъществява в общия контекст на появата на прогресивни тенденции в буржоазната политическа и правна мисъл, формирането и развитието на нов (антифеодален, светски, антитеологичен) правен мироглед, критика на феодалната тирания и беззаконие, на абсолютистките режими, както и утвърждаването на идеите на хуманизма, принципите на свобода и равенство на всички хора, неотменните човешки права, търсенето на различни държавно-правни средства, структури и форми (конституционализъм, върховенство на закона и др.), насочени срещу узурпацията на публичната политическа власт и нейната безотговорност пред обществото и т.н. С цялата си новост, теоретичните концепции за разделението на властите (разработени в трудовете на Д. Лок, К. Л. Монтескьо, И. Кант, Г. Хегел и др.) се основават на опита от миналото, на постиженията на предишната социална, политическа и правна теория и практика, на исторически установени и изпитани универсални човешки ценности и хуманистични традиции. Не бива да се пренебрегва фактът, че исторически концепциите за разделение на властите са разработени теоретично за първи път във връзка със задачите за конституционно-правно преобразуване на феодалната монархия в конституционна монархия на Новото време. Ученията на ранните буржоазни мислители – привърженици на конституционната монархия и разделението на властите (Лок, Монтескьо, Кант и др.) оказват силно влияние не само върху последващите теоретични идеи за върховенството на закона, но и върху конституционното законодателство и държавно-правната практика. Това влияние е ясно проявено в конституционно-правните документи на Англия, в Конституцията на САЩ от 1787 г., във Френската декларация за правата на човека и гражданина от 1789 г. и в редица други правни актове.

Разбира се, съществуват и критични идеи и теории относно теорията за разделение на властите. Основен аргумент на критиците е, че идеята за разделение на властите противоречи на идеята за единен народен суверенитет. Ж. Ж. Русо например, вярва, че

народът притежава суверенитет, който е единен и неделим. Ръководителят на якобинското правителство, М. Робеспьер, смята, че балансът на властите е химера. Всички длъжностни лица трябва да се отчитат директно пред народа, т.е. пред Конвента като израз на волята на народа. В якобинската конституция от 1793 г. принципът на разделение на властите е напълно изключен. През 19 век теорията за разделение на властите е критикувана от Г. Хегел (1770 – 1831). Но най-непримиримите критици на теорията за разделение на властите са класиците на марксизма – ленинизма (К.Маркс, В. И. Ленин). Въпреки това, идеите за разделение на властите още през 20-ти век придобиват нов тласък, а прилагането на този принцип все още се счита за най-важната основа на либералната демокрация, гарантираща осигуряването на правата на човека. Разделението на властите е най-важният принцип на свободното управление. Индивидуалната свобода и прогрес могат да бъдат постигнати само ако всеки от трите клона на управлението действа въз основа на този принцип. Същевременно, през 20-ти век доминира класическата теория на властите. В този смисъл, съдържанието и значението на принципа на разделение на властите може да се открие най-вече в нормативно наложените различия във функциите на законодателния орган, в изпълнителната власт и правосъдието, във възлагането на тези функции на различни органи, в забраната за изпълнение на функции, принадлежащи на друг държавен орган (същинско разделение на властите), и във взаимния контрол и ограничаване на властите (балансиране на властите). Разделението на властите се възприема като разделение на функциите на една единствена власт. Така, К. Хесе в своя труд «Основи на конституционното право на Федерална република Германия» разглежда незаконодателната, изпълнителната, съдебната власт и тяхното взаимодействие, а функциите на властта и тяхното взаимно влияние. През 21-ви век все повече се говори за социалното единство на властта и нейното организационно и правно разделение, което е отразено в разпоредбите на конституциите на много съвременни държави. Така доктрините за

разделението на властите, които произхождат от трудовете на древногръцки философи, са претърпели значителна еволюция.

Параграф втори, *«Разделението на властите като форма на организация на държавната власт»*, разглежда доктрините за върховенството на закона и правовата държава, мястото и ролята на държавните органи, принадлежащи към трите клона на управлението. Върховенството на закона се основава на принципа на разделение на властите, който в съвременната интерпретация има три акцента: социален, политически и правен. От социална гледна точка разделението на властите се определя от разделението на обществено необходимия труд при изпълнение на функциите на правителството, неговата специализация и професионализъм. Политическият смисъл на разделението на властите се състои в демонополизирането на властта, на нейното насочване в различни области и рационалната ѝ организация. Правната същност на разделението на властите се осъществява чрез конституционно утвърждаване на най-важните разпоредби на самата идея, както и конституционното разграничаване на клоновете на властта. Основното изискване на принципа на разделение на властите е, че за да се установи политическа свобода, да се осигури законност и да се елиминира злоупотребата с власт от която и да е социална група, институция или индивид, държавната власт се разделя на законодателна (избрана от народа и призвана да разработи стратегия за развитие на обществото чрез приемане на закони), изпълнителна (назначавана от представителния орган на властта и ангажирана с прилагането на тези закони и оперативно-икономическата дейност) и съдебна (действа като гарант за възстановяване на нарушените права, справедливо наказание на виновните). Освен това, всеки от тези клонове на властта, бидейки независим и взаимно ограничаващ се, трябва да изпълнява своите функции чрез специална система от органи и в специфични форми, използвайки система от «контрол и баланс».

Основна цел на разделението на властите е да се предотврати узурпацията и монополизирането на властта в рамките на един орган или институция. Същевременно създаването на система за

ограничаване и взаимен контрол на трите власти не изключва тяхното взаимодействие и сътрудничество при решаване на общи проблеми и въпроси. Въз основа на принципа на разделение на властите в дисертацията се характеризират органите на законодателната, изпълнителната и съдебната власт. Законодателният орган това е парламентът. Понятието «парламентът» е общото и най-често срещан определение на законодателния орган. В някои страни (Англия, Япония, Финландия, Канада и др.) законодателният орган се нарича парламент. В други страни парламентът, като най-висш представителен и законодателен орган, има свое собствено наименование. В Полша, например – това е Сеймът, в САЩ – Конгресът, в Дания – Фолкетин, в РБългария – Народното събрание и т.н. Правомощията и функциите на парламента варират в зависимост от националните характеристики на държавата, формата на управление и териториалното устройство. Характеризирана е работата на междуправителствения орган на Общността на независимите държави, осъществяващ парламентарното сътрудничество на държавите-членки на ОНД – Междупарламентарна асамблея на държавите-членки на ОНД (МПА ОНД).

Правителството, на свой ред, е събирателно наименование за изпълнителни органи, като в различните страни то има различни наименования (най-често срещаните са съвет на министрите, Министерски съвет или кабинет на министрите). Ръководител на изпълнителната власт може да бъде монархът, президентът или ръководителят на правителството – министър-председателят, в зависимост от формата на управление на държавата. Като се вземат предвид същите обстоятелства, се осъществява формирането на изпълнителни органи. Монархът получава длъжността си по наследство; президентът се избира пряко от народа, или от избирателната колегия (САЩ), или от парламента, или от други органи; членовете на правителството се назначават от монарха, президента или се избират от парламента. Основните функции на правителството са изпълнението на законите, приети от парламента,

и осъществяването на административната функция под формата на управление с помощта на средства като публикуване на подзаконови актове и установяване на организационна работа. За провеждане на ефективна публична политика са необходими координираните дейности на парламента и правителството. За тази цел законодателната власт регулира и подкрепя всички усилия на изпълнителната власт за реализация на задачите, стоящи пред държавата, като чрез приетите закони се осигурява осъществяването на вътрешната и външната политика от страна на правителството.

Третият клон на властта е съдебната власт. Именно в съдебната власт най-ясно се възплъзва демократичната същност на държавата, доколкото в демократичната държава съдът е независим, което осигурява безпристрастно и справедливо правосъдие. Всяка държава се характеризира със собствена система от съдилища. Често правната уредба на съдебната система на държавата е залегнала в конституцията. За допълване и доразвиване на разпоредбите на конституцията могат да бъдат приети отделни закони за съдебната система и статута на съдиите. Друга важна институция на управлението е институцията на президентството, която съществува в различни форми и е демократичен атрибут на политическата система. Първата президентска република това са Съединените американски щати 1787 г. Впоследствие тази институция се среща и регламентира в много страни от Европа, Америка, Азия и Африка. От особено значение са такива характеристики на президентската власт като ефикасност, ефективност, баланс при разработването и прилагането на вътрешната и външната политика, лична отговорност за вземане на решения. На тези характеристики в дисертацията (параграф втори) е отделено специално място.

Третият параграф на втора глава *«Формиране на законодателство за признаване на принципа на разделение на властите в Република Казахстан»* анализира прилагането и развитието на този принцип в Казахстан. Посочва се, че Декларацията за държавен суверенитет на Казахската съветска

социалистическа република от 25 октомври 1990 г. (наричана по-нататък в текста Декларация за държавен суверенитет на Казахската ССР) открива принципно нова страница в политическата история на Казахстан. Провъзгласяването на държавния суверенитет на Казахската ССР е първият акт, който открива възможността Казахстан самостоятелно да определя параметрите на своето развитие. По този начин, във външната политика, в съответствие с гореспоменатата Декларация, Казахстан получава правото да действа като самостоятелен субект на международните отношения, да определя външната политика в свой интерес и самостоятелно да решава въпроси на външно-икономическата дейност. Голямото значение на Декларацията за държавен суверенитет на Казахската ССР се определя и от факта, че за първи път на най-високо държавно ниво е провъзгласено пред световната общност, че държавната власт в страната има независимост, върховенство и автономия и че републиката самостоятелно решава всички въпроси, свързани с политическото, икономическото, социалното и национално-културното изграждане на страната, нейното административно-териториално устройство, определя се структурата и компетентността на държавните органи и органите на управление. Според пар. 4 от Декларацията, единствен носител на суверенитет и източник на държавна власт в републиката е народът на Казахстан. Той упражнява държавната власт както пряко, така и чрез представителните органи, предвидени в Конституцията. Правото да говори от името на целия народ на републиката принадлежи на Върховния съвет на Казахската ССР. Голямото значение на Декларацията за формирането на правовата държава в Казахстан се дължи и на факта, че за първи път тя закрепва една от най-важните характеристики на формиращата се конституционна система в страната, а именно – разделянето на държавната власт на три клона. Чл. 7 от Декларацията гласи: *«Държавната власт в републиката се упражнява на принципа на нейното разделение на законодателна, изпълнителна и съдебна»*. Законодателната власт, съгласно Декларацията, се упражнява от Върховния съвет на Казахската ССР. Глава на републиката е президентът, който

притежава и най-висшата административна и изпълнителна власт. Върховната съдебна власт принадлежи на Върховния съд на Казахската ССР. Най-важното събитие на политическите трансформации в Казахстан е и приемането на Конституционния закон «За държавната независимост на Република Казахстан» от 16 декември 1991 г. Развитието на националната държавност, гаранциите за правата и свободите на човека, изграждането на гражданско общество и правова държава, осигуряването на граждански мир и междуетническо съгласие – това са стратегическите задачи, пред които е изправена младата суверенна държава Казахстан и които са пряко отразени в Конституционния закон за държавната независимост. Съгласно този закон държавната власт в републиката се изгражда и упражнява на принципа на нейното разделение на законодателна, изпълнителна и съдебна. Правото да се говори от името на народа на Републиката сега принадлежи, съгласно този закон, както на Върховния съвет, така и на държавния глава, а именно – президентът на Република Казахстан (чл. 9). Законодателната власт се упражнява от Върховния съвет на Република Казахстан. Глава на Република Казахстан и нейната изпълнителна власт е президентът. Върховната съдебна власт се осъществява от на Върховния съд и Висшия арбитражен съд на Република Казахстан. Висшият орган за защита на Конституцията е Конституционният съд на Република Казахстан (чл. 10).

Конституционният закон «За държавната независимост на Република Казахстан», както и Декларацията за държавен суверенитет на Казахската ССР послужиха като основа за разработването и приемането на новата Конституция на Републиката от 1993 г. Първата Конституция на суверенен Казахстан от 1993 г. Положи основите не само за изграждането на национална и държавна независимост, но и постави началото на структурна политическа реформа. В Основния закон на държавата от 1993 г., сред базисните разпоредби на конституционната система, откриваме следната разпоредба: «Държавната власт в Република Казахстан се основава на принципа на нейното разделение на

законодателна, изпълнителна и съдебна. В съответствие с него държавните органи в рамките на своите правомощия са независими, взаимодействат помежду си, използвайки система от контрол и баланси». В съответствие с Конституцията законодателната власт се упражнява от Върховния съвет, който е единственият законодателен и най-висш представителен орган на Република Казахстан. Държавен глава е президентът на Република Казахстан, който ръководи единната система на изпълнителната власт на републиката. Според Основния закон от 1993 г., съдебната власт в републиката принадлежи на Конституционния съд, Върховния съд, Върховния арбитражен съд и съответните съдилища, създадени със закон. Началото на следващия етап от политическите промени бе белязано от приемането на новата Конституция на Република Казахстан с всенародно гласуване на 30 август 1995 г. Както и в предишни актове за държавна независимост, според действащия Основен закон, народът на Казахстан е признат за единствен източник на държавна власт. Най-важното постижение на политическото развитие на страната е практическото прилагане и утвърждаване в Казахстан на основния принцип на демокрацията, а именно разделението на властите на законодателна, изпълнителна и съдебна и тяхното взаимодействие помежду им чрез система от проверки и баланси. Въз основа на тази конституционна разпоредба, най-съществено значение има разделянето на държавните органи на «клонове» на властта. Друга важна политическа трансформация е създаването на първия професионален двукамарен парламент в Казахстан в края на 1995 г. Конституцията прави значителна крачка напред в решаването на въпроса за разпределението на правомощията между президента и правителството. Според действащата Конституция, президентът е държавен глава, висш държавен орган, определящ основните насоки на вътрешната и външната политика на държавата и представляващ Казахстан в страната и в международните отношения (точка 1 от чл. 40). Президентът като държавен глава, не принадлежи към нито една от властите, той стои над всичките три власти, осигурявайки стабилност, действайки като координатор на техните

взаимоотношения и гарант за разрешаване на противоречията, възникващи между тях. Правителството упражнява изпълнителната власт в Република Казахстан. То също така ръководи системата от изпълнителни органи и управлява тяхната дейност (т. 1 от чл. 64).

Съдебната власт е друг независим клон на държавната власт в републиката. Основният закон от 1995 г. установява единна съдебна система на държавата. Съдебната система на Република Казахстан се състои от Върховния съд на Република Казахстан, регионалните и други съдилища, създадени в съответствие с Конституцията на Република Казахстан и Конституционния закон.

Въз основа на проведеня анализ на политическите трансформации в Казахстан е изведено заключението, че в републиката като цяло са осъществени важни структурни, институционални и функционални трансформации, които са консолидирали основните основи на демократичната социална структура и либералната политическа система. В момента функционират три клона на властта, включващи и консолидацията на президента като институция.

Трета глава, «Въплъщение на принципа на разделение на властите в държавното строителство на страните от ОНД», се състои от три параграфа и обхваща въпроси като: принципът на разделение на властите като най-важен принцип на конституционната система в страните от ОНД, взаимодействието на клоновете на управление в страните от ОНД и въпроси на вертикалното разделение на властите, централизацията и децентрализацията на правомощията на държавните органи.

Първият параграф, «Конституционно затвърждаване на принципа на разделение на властите в страните от ОНД» изяснява, въз основа на сравнителен анализ, общите черти, сходствата, особеностите и различията в законодателното затвърждаване на горепосочения принцип в конституциите на страните от ОНД. Конституциите на държавите от ОНД провъзгласяват народа за носител на суверенитет и единствен източник на държавна власт. Държавната власт, произтичаща от народа, е единна и неделима. Цялата власт в демократичната

държава принадлежи на народа. Той упражнява властта си пряко (чрез референдуми, свободни избори), а също така я делегира на държавни органи, които формират държавния апарат. За да се предотврати концентрацията на цялата власт в ръцете на един или няколко държавни органа, единната държавна власт е функционално разделена на законодателна, изпълнителна и съдебна. Както е известно, представителният (законодателен) орган на властта е Парламентът. В страните от Общността на нациите парламентите, поради установените исторически и национални традиции на държавно изграждане, имат различни наименования. В Република Азербайджан законодателната власт се упражнява от Милли Меджлис (чл. 81 от Конституцията); в Република Армения – от Народно събрание (чл. 88); в Република Беларус – от Народното събрание на (чл. 90).

Парламентът на Република Казахстан е върховният представителен орган на републиката, упражняващ законодателна власт (чл. 49); «Жогорку Кенеш – парламентът на Киргизката република, е върховният представителен орган, упражняващ законодателна власт и контролните функции в рамките на своите правомощия» (чл. 76); В Република Молдова Парламентът е най-висшият представителен орган на народа и единствената законодателна власт на държавата (чл. 60); Федералното събрание е парламентът на Руската федерация (чл. 94); Маджлиси Оли е парламентът на Република Таджикистан и е най-висшият представителен и законодателен орган на Република Таджикистан (чл. 48); в Туркменистан представителният орган, упражняващ законодателна власт, е Меджлисът (Парламентът) (чл. 77); Олий Маджлис на Република Узбекистан (чл. 91).

Що се отнася до изпълнителната власт на правителството, в някои страни от ОНД държавният глава и нейната изпълнителна власт е президентът (чл. 99 от Конституцията на Република Азербайджан; чл. 66 от Конституцията на Киргизската република; чл. 64 от Конституцията на Република Таджикистан; чл. 68 от Конституцията на Туркменистан). В други тя се упражнява от правителството, от кабинета на министрите или съвета на

министрите (чл. 146 от Конституцията на Република Армения; чл. 106 от Конституцията на Република Беларус; чл. 64 от Конституцията на Република Казахстан; чл. 96 от Конституцията на Република Молдова; чл. 114 от Конституцията на Република Узбекистан). В Руската федерация изпълнителната власт се упражнява от правителството под общото ръководство на президента – чл. 110 от Конституцията на Руската федерация.

Съдебната власт в страните от ОНД се упражнява от независими съдебни органи – съдилищата. Конституциите на съвременните демократични държави, включително страните от ОНД, съдържат раздели и глави (Конституция на Република Азербайджан – Глава VII. «Съдебна власт»; Конституция на Република Армения – Глава 7 «Съдилища и Висш съдебен съвет»; Конституция на Република Беларус – Глава 6 «Съд»; Конституция на Република Казахстан – Раздел VII «Съдилища и правосъдие. Прокуратура. Комисар по правата на човека»; Конституция на Киргизската република – Глава IV. «Съдебна власт на Киргизската република»; Конституция на Република Молдова – Глава IX «Съдебна власт»; Конституция на Руската федерация – Глава 7 «Съдебна власт и прокуратура»; Конституция на Република Таджикистан – Глава осма «Съд»; Конституция на Туркменистан – Глава V. «Съдебна власт» в Раздел III «Система на държавните органи в Туркменистан»; Конституцията на Република Узбекистан – Глава XXIII. «Съдебна власт»), които установяват конституционните основи на съдебната власт. Те традиционно включват следните атрибути: определението на съдебната власт като един от компонентите на триединната система за разделение на властите; принципите на организация на съдебната система; правния статут на съдиите; принципите на справедливост и съдебните гаранции за правата и законните интереси на гражданите. Освен това, конституционните основи са подробно разработени в законите за съдебната система и статута на съдиите.

Анализира се и специалното място на президента в системата на държавните органи в страните от Общност (ОНД). Той е държавен глава, върховен главнокомандващ на въоръжените сили

на републиката, символ е на единството на народа и държавната власт, гарант на Конституцията, правата и свободите на човека и гражданина, държавния суверенитет, независимостта и териториалната цялост на страната. Президентът координира дейността на държавните органи.

Конституциите на много държави (например САЩ), страните от ОНД (член 6 от Конституцията на Република Беларус, пар. 4 от чл. 3 от Конституцията на Република Казахстан, чл. 6 от Конституцията на Туркменистан) установяват система (механизъм) на проверки и баланс.

В параграфа, обобщавайки гореизложеното, се отбелязва, че законодателната, изпълнителната и съдебната власт в страните от ОНД са относително автономни, взаимодействат помежду си в рамките на своите законодателно закрепени правомощия. Разделението на властите между тях осигурява, от своя страна, разграничаване на държавните функции за осъществяване на представителна (приемане на закони), изпълнителна и съдебна дейност.

Вторият параграф на трета глава *«Взаимодействие на клоновете на властта в страните от ОНД»* описва принципите на формиране, структура, състав, въпросите на управлението и взаимодействието на държавните органи в страните от ОНД, в съответствие с принципа на разделяне на държавната власт на законодателна, изпълнителна и съдебна, както и мястото и ролята на държавния глава в тези страни.

Парламентите в страните от Общността на независимите държави възникнаха на мястото на Върховните съвети, които възплъщаваха идеята за суверенитет на съветите и работеха на непрофесионална основа. Те получиха сложно наследство от бившия СССР и бившите съветски републики, като например монополизирани, държавно ориентирана икономика; социална сфера в криза; система на управление, копирана от съюзните структури и следователно неефективна и тромава; републиканско законодателство, изцяло ориентирано към правните актове на съюзната държава, лишено от всякаква самостоятелност. Всички

тези трудности бяха преодолені до голяма степен благодарение на прехода към система за разделение на властите и реформата на висшите представителни органи.

Освен това, в този параграф се разкрива конституционният и правен статут на висшите органи на представителната законодателна власт (парламентите) в страните от ОНД: тяхната структура (една или две камари); процедурата и принципите на тяхното формиране; броят на депутатите, срокът на техните пълномощия; кръгът (списъкът) на въпросите, отнесени към компетентността на определена камара, въпросите за съвместната компетентност на камарите и др.

Доколкото следващият клон на властта е изпълнителната власт, то параграфът предоставя списък с най-общите въпроси от компетентността на изпълнителната власт в страните от ОНД. В редица страни от ОНД правителството разработва, прилага (осигурява прилагането на) вътрешната и външната политика на държавата (чл. 146 от Конституцията на Република Армения, чл. 107 от Конституцията на Република Беларус, чл. 66 от Конституцията на Република Казахстан (правителството разработва мерки за прилагане на външната политика на републиката), чл. 91 от Конституцията на Киргизската република, чл. 96 от Конституцията на Република Молдова, чл. 94 от Конституцията на Туркменистан – Кабинетът на министрите разработва и внася в Меджлиса на Туркменистан (Парламента) предложения относно основните насоки на вътрешната и външната политика на държавата, програми за политическо, икономическо, социално и културно развитие на страната).

Най-общо, въпросите на изпълнителната власт включват: осигуряване на изпълнението на Конституцията, законите, указите и заповедите на президента; разработване, внасяне и осигуряване на изпълнението на държавния бюджет; прилагане на единна икономическа, финансова, кредитна, парична и данъчна политика в рамките на държавата; управление на държавната собственост; изпълнение на държавни икономически, социални и културни програми; управление на министерства и други централни

изпълнителни органи, отмяна на техните актове. Правителството в страните от ОНД, като изпълнителен орган, упражнява (изпълнява) и други правомощия и функции, възложени му от Конституцията, законите и други нормативни актове.

Друг клон на властта е съдебната власт. Въпреки своята независимост в системата на разделение на властите, съдебната власт тясно взаимодейства с другите клонове на властта. Това взаимодействие се осъществява въз основа на система (механизъм) на проверки и баланси (със законодателната власт при правораздаване съдът се ръководи от закони, с изпълнителната власт – при изпълнение на съдебни решения). И трите власти осигуряват единството на функционирането на държавата, не се заместват и не се изместват взаимно. Дадени са някои характеристики на структурата на съдебната власт в Общността на независимите държави.

Съгласно Конституцията на Република Азербайджан, съдебната власт се упражнява от Конституционния съд на Република Азербайджан, Върховния съд на Република Азербайджан, апелативните съдилища на Република Азербайджан, общите и специализираните съдилища на Република Азербайджан (чл. 125), (като се правят препратки към членовете на конституциите на съответните държави).

В Република Армения има Конституционен съд, Касационен съд, апелативни съдилища, съдилища от първа инстанция с обща юрисдикция, както и Административен съд. В случаите, предвидени от закона, могат да се създават специализирани съдилища (чл. 163).

Съдебната система на Република Беларус се състои от: Конституционен съд на Република Беларус – орган за съдебен контрол върху конституционността на нормативните правни актове в държавата, упражняващ съдебна власт чрез конституционно производство; съдилища с обща юрисдикция, които осъществяват правосъдие чрез гражданско, наказателно, административно и икономическо производство.

Съдилищата на Република Казахстан са Върховният съд на Републиката, местните и други съдилища на Републиката, създадени със закон (чл. 75).

Съдебната система на Киргизката република се установява от Конституцията и законите и се състои от Конституционен съд, Върховен съд и местни съдилища. Специализирани съдилища могат да бъдат създадени със закон (чл. 94).

В Република Молдова правосъдието се осъществява от Върховния съд, апелативните съдилища и съдилищата. За определени категории съдебни дела специализираните съдилища могат да действат в съответствие със закона. Организацията и компетентността на съдилищата, както и съдебната процедура се установяват с органичен закон (чл. 115).

Съдебната система на Руската федерация се урежда в Конституцията на Руската федерация и федералния конституционен закон. Съдебната система на Руската федерация се състои от: Конституционния съд на Руската федерация; Върховния съд на Руската федерация; федералните съдилища с обща юрисдикция; арбитражните съдилища; мировите съдии на съставните образувания на Руската федерация. Създаването на извънредни съдилища не е разрешено (чл. 118).

Съдебната власт в Република Таджикистан се упражнява от Конституционния съд, Върховния съд, Върховния икономически съд, Военния съд, съда на Горнобадахшанската автономна област, областните, градските и окръжните съдилища на Душанбе, икономическия съд на Горнобадахшанската автономна област, икономическите съдилища на областите и град Душанбе. Мандатът на съдиите е 10 години. Създаването на извънредни съдилища е забранено (чл. 84).

В Туркменистан съдебната власт се упражнява от Върховния съд на Туркменистан и други съдилища, предвидени от закона (чл. 97).

Съдебната власт в Република Узбекистан действа независимо от законодателната и изпълнителната власт, политическите партии и други институции на гражданското общество (чл. 130). Съдебната

система и редът за дейността на съдилищата в Република Узбекистан се определят от закон (чл. 131).

Всички конституции закрепват разпоредбата, че създаването на извънредни съдилища е забранено и не се допуска.

В момента във всички страни от Общността на независимите държави съществува институцията президент. От въвеждането си в страните от ОНД до сега тази институция претърпява промени. Правният статут, правомощията и отговорностите на президента се променят многократно. За определен период от време те са регламентирани в редица законодателни актове, а в момента се определят от конституциите в тези страни. Според Конституциите на страните от ОНД на институцията на президента е отделено специално място в системата на държавните органи. Президентът, като държавен глава, олицетворява единството на държавата и държавната власт като цяло, а не на един или друг от нейните клонове. Президентът всъщност заема най-високото място в йерархията на държавните институции и осъществява върховното представителство на страната във вътрешнополитическия живот и на международната сцена. Процесът на формиране на нови конституционно регламентирани правомощия на президента, на компетентността на тази институция, е доста сложен и нееднозначен. Той се осъществява в контекста на трансформацията на всички държавни органи, основана на доктрината за разделение на властите на законодателна, изпълнителна и съдебна. Промените засягат статута на парламента, както и мястото и ролята на изпълнителната власт, както и отношенията между държавните институции. С въвеждането на поста президент, законите, приети от Парламента, трябва да бъдат подписани от държавния глава. Освен това, президентът притежава право на отлагателно «вето», което му дава възможност мотивирано да върне закона в парламента за ново обсъждане. Според конституциите, президентът има и право на законодателна инициатива.

Третият параграф *«Въпроси на вертикалното разделение на държавната власт. Съчетание на централизация и децентрализация на правомощията на държавните органи»*

разглежда отделни елементи на вертикалното разделение на властите в някои от страните от ОНД. Акцентът е поставен на взаимодействието (корелацията) на централните държавни органи с регионалните (местните) власти. Балансът на властите на различни нива е от особено значение във федералната държава, доколкото там е налице държавна власт на нивото на федерацията и държавна власт на нивото на отделните субекти на федерацията. И тук, наред с хоризонталното разделение, има всички основания да се говори за вертикално разделение на властите. Федералната държава е сложно държавно образувание. Тук говорим, от една страна, за единна държавна власт, принадлежаща на народа, а от друга страна, за разпределение на правомощията между федералните държавни органи и техните субекти. В конституционното законодателство на федералните държави юрисдикцията и правомощията са разграничени на: 1) тези, които са в изключителната компетентност на федерацията; 2) тези, които са в изключителната компетентност на субектите на федерацията; 3) тези, които са в рамките на съвместната компетентност на федерацията и нейните субекти.

Специално внимание е отделено на Руската федерация, тъй като в Общността на независимите държави само Русия е федерация в пълния смисъл на думата. Руската федерация се състои от равноправни субекти: републики, територии, области, градове с федерално значение, автономна област и автономни окръзи. Всички субекти на Руската федерация са равноправни в отношенията си с федералните органи на управление. Федералното устройство на Руската федерация се основава на нейната държавна цялост, единството на системата на държавна власт, разграничаването на юрисдикцията и правомощията между органите на управление на Руската федерация и органите на управление на субектите на Руската федерация, равенството и самоопределението на народите в Руската федерация (чл. 5 от Конституцията на Руската федерация). Съгласно чл. 11 от Конституцията на Руската федерация *«разграничаването на юрисдикцията и правомощията между органите на управление на Руската федерация и органите на управление на субектите на Руската федерация се предвижда в*

Конституцията, както и във федералните и други договори за разграничаване на юрисдикцията и правомощията».

Друг важен въпрос, разгледан в тази част от труда, е анализът на особеностите при разграничаването на въпросите на юрисдикцията между различните нива на държавни органи в някои унитарни държави в ОНД. Редица от държавите позволяват прехвърляне на определени правомощия на местно ниво в рамките на децентрализацията на властта. Децентрализацията не е еквивалентна на федерализма. Същевременно в унитарна държава, освен местно самоуправление, може да се предвиди създаването на специални единици, притежаващи статут на автономия. В най-общ вид автономията предполага не просто решаване на местни въпроси от териториална група, а прехвърляне на определени правомощия на държавната власт към нея. В някои унитарни държави от Общността на независимите държави, където има регионална автономия, може да се наблюдава проява на разделението на властите по вертикала. В рамките на изследвания въпрос е даден пример за унитарна република от ОНД, която има автономна република в състава си и съответно има въпроси за разграничаване на субектите на юрисдикция и правомощия. Това е Република Азербайджан, в състава на която е Нахчиванската автономна република. Глава VIII от Конституцията на Република Азербайджан е озаглавена *«Нахчиванска автономна република»*, което затвърждава конституционния и правен статут на тази автономия. Основният закон – Конституцията на Република Азербайджан, провъзгласява, че Нахчиванската автономна република е автономна държава в рамките на Република Азербайджан, а също така закрепва разпоредбата, че Нахчиванската автономна република е неразделна част от Република Азербайджан. Освен това, чл. 135 от Конституцията на Република Азербайджан, титулован *«Разделение на властите в Нахчиванската автономна република»* установява, че законодателната власт в Нахчиванската автономна република се упражнява от Али Меджлиса на Нахчиванската автономна република, изпълнителната власт – от Кабинета на министрите на Нахчиванската автономна република, а

съдебната власт – от съдилищата на Нахчиванската автономна република.

Друг интересен пример е Република Каракалпакстан като част от Република Узбекистан – една от държавите-членки на Общността на независимите държави. Суверенната република Каракалпакстан е част от Република Узбекистан. Суверенитетът на Република Каракалпакстан е защитен от Република Узбекистан (чл. 85 от Конституцията на Република Узбекистан). Република Каракалпакстан има своя собствена Конституция и тя не може да противоречи на Конституцията на Република Узбекистан. Законите на Република Узбекистан са задължителни на територията на Република Каракалпакстан. Взаимоотношенията между Република Узбекистан и Република Каракалпакстан в рамките на Конституцията на Република Узбекистан се регулират от договори и споразумения, сключени от РУзбекистан и РКалпакстан. Споровете между РУзбекистан и РКаракалпакстан се разрешават чрез помирителни процедури.

В обобщение на изложеното в Глава трета се прави заключение, че правилно изграденото вертикално разделение на властите може ефективно да допълни структурата на правовата държава, да насочи подчинението на различните органи към ползотворно взаимодействие при решаване на проблемите на държавата и регионите.

Заключението обобщава получените в хода на теоретичния анализ резултати, представя основните констатации и прави предложения за усъвършенстване на механизмите на реално прилагане на принципа за разделение на властите в страните от ОНД. Доколкото във всяка съвременна демократична държава, независимо от формата на управление и държавното устройство, цялата власт в крайна сметка принадлежи на народа, корени се в народа и съществува за народа, по-логично е в този случай да се говори не за разделение на властите, а за разделение на функциите (компетентност, сфери на дейност и правомощия) на различните държавни органи. Социалната цел и насока на дейност на всеки от органите е изпълнена в системата от държавни органи с определена

компетентност и предмет на юрисдикция. Всяка демократична страна има свой собствен механизъм за прилагане на принципа на разделение на властите. Разликите между съвременните форми на управление се разкриват въз основа на установяване на взаимоотношения между висшите органи на държавата. Функциите на държавата са взаимосвързани и следователно е невъзможно да се очертаят строги граници между клоновете на управление. От друга страна, е необходимо да се определят правомощията, свързани с изключителната компетентност на един или друг клон на управление. Балансът на властите се поддържа благодарение на ключовия компонент на принципа на разделение на властите – системата от проверки и баланси. Съществуването на такава система в крайна сметка определя характеристиките на практическото прилагане на принципа на разделение на властите.

Дисертационният труд завършва със списък на използваната литература.

IV. НАУЧНИ ПРИНОСИ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Основен принос на дисертационния труд е, че за пръв път се поставя въпросът за прилагане на принципа за разделение на властите в такова сложно и уникално по своя характер обединение, каквото е ОНД.

2. Въз основа на широк научен анализ всеобхватно и задълбочено е изследван един от фундаментални проблеми на теорията на държавата и правото при прилагането на принципа за разделение на държавната власт в страните от ОНД.

3. Формулираните постановки, изводи и заключения дават пълна картина на правната природа, понятието, същността и съдържанието на държавната власт в страните от ОНД, както и необходимостта от нейното функционално разделение, взаимодействието на клоновете на властта чрез система от проверки и баланси.

4. Въз основа на систематизиране на съществуващите теоретични възгледи, авторската интерпретация е насочена към

задълбочаване на идеите за принципа на разделение на властите като един от принципите на демократичната и правова държава, чието прилагане в страните от ОНД е от особено значение за развитието им в тази посока.

5. Идентифицирана е правната природа на принципа на разделение на властите, ролята и мястото му в механизма на държавата, в прилагането на този принцип в практиката на изграждане и реформиране на съвременните държави.

6. Заключениета и предложенията на дисертацията могат да бъдат използвани в работата на парламента, правителството, Конституционния съд, съдебните органи, в работата на местните представителни и изпълнителни органи, както и на органите на местна власт и управление.

7. Научните резултати от дисертационния труд са систематизирани и могат да бъдат адаптирани и използвани от студентите в образователния процес при изучаване на дисциплини като «Теория на държавата и правото», «Проблеми на теорията на държавата и правото», «Философия на правото», «Конституционно право на чужди държави». Те са и основа за правно образование на широк кръг читатели в страните от ОНД по въпросите на формирането на съвременна демократична, правова държава, законодателно закрепена в конституциите на тези държави.

V. ПУБЛИКАЦИИ, СВЪРЗАНИ С ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. **Гахарманова, Н.** Совершенствование механизма сдержек и противовесов между ветвями государственной власти в Республике Казахстан: генезис и перспективы развития (на примере 2017 года).– Сборник с доклади ПРАВОТО НА СИГУРНОСТ. Лятна научна сесия в Юридическия факултет, 23-24 юни 2017 г. Правни науки. ВСУ «Черноризец Храбър». ISSN 1313-7263 (книга 33, поредица «Правни науки и социално осигуряване»), с.265-270.

2. **Гахарманова, Н.Б.** О государственной власти, ее единстве и разделении. Наука и жизнь Казахстана.– Международный научный журнал. №4 (79) 2019, Астана 2019. ISSN 2073-333X, с.21-24.

3. **Сман А., Н.Б. Гахарманова, С.Ш. Беркимбаева, А.С. Кайнорова.** О некоторых аспектах деятельности судебной власти. IScience. Актуальные научные исследования в современном мире. – Журнал. Выпуск 12(56) Часть 3 Декабрь 2019 г. Переяслав 2019. ISSN 2524-0986, с.137-142.

4. **Гахарманова, Н.** Административно-правовой статус органов исполнительной власти.– Электронно списание на ВСУ. ЛЯТНА НАУЧНА СЕСИЯ НА ЮРИДИЧЕСКИЯ ФАКУЛТЕТ «ПРАВОТО КАТО ИЗКУСТВО ЗА ДОБРОТО И СПРАВЕДЛИВОТО». 1-3 юли, 2022, №18, 2022г. (извънреден), ISSN 1313-7514, с.253-256. <https://ejournal.vfu.bg/bg/law.html>

5. **Gakharmanova, N.** The history of the development of the institution of state recognition in international law.– The scientific heritage (Budapest, Hungary) № 137 (137) (2024). ISSN 9215 – 0365, с.27-30. DOI: [10.5281/zenodo.11278665](https://doi.org/10.5281/zenodo.11278665)

6. **Karipova A., S. Smoilov, N. Gakharmanova, L. Temirzhanova, A. Kaliyev, A. Rakhymbekova.** Problems of regulation of ethical and legal behavior in the internet space: philosophical and legal aspect.– Revista relações internacionais do Mundo Atual. Vol.4, n.46|e-7997 | Outubro/Dezembro 2024. ISSN: 2316-2880, p.990-1007. ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-8118-2214>